

ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОЇ ШКОЛИ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто вплив освітнього середовища вищої школи на процес формування креативності майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: креативність, креативна особистість, креативний освітній простір.

Майбутні фахівці початкової ланки освіти повинні усвідомлювати свою відповідальність перед суспільством у створенні належних умов для навчання учнів, згідно із Державним стандартом початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями та народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Отже, основними професійними якостями майбутніх учителів початкової школи повинні стати творчий потенціал, уміння пристосовуватися до постійно еволюціонуючого освітнього простору, здатність до саморозвитку, самовдосконалення, а зокрема, креативність як одна із головних властивостей справжнього професіонала, що характеризується умінням приймати оригінальні багатоваріантні рішення, будувати демократичний, гуманний освітній простір, відкритістю новаторським ідеям.

Стан сучасної професійної освіти засвідчує невідповідність між потребами суспільства у конкурентоспроможних і компетентних фахівцях, які володіють якостями креативної особистості, та станом освітнього процесу у ВНЗ, переважно орієнтованому на формування у студентів професійних знань, умінь, що відповідають державним освітнім стандартам; ускладненням сучасної системи освіти та необхідністю успішного виконання майбутніми вчителями початкової школи нових соціальних ролей, що потребує відповідних навичок креативності; між реальною практикою організації освітнього простору в педагогічних вищих школах і його науково-методичним супроводом, що забезпечує формування креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

Мета статті – розглянути вплив освітнього середовища вищої школи на процес формування креативності майбутніх учителів початкової школи.

Проблему креативної діяльності вивчали такі зарубіжні та вітчизняні дослідники феномену креативності: А. Воронін, Т. Галкіна, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, В. Загвязинський, М. Зіновкіна, Н. Кузьміна, В. Моляко, О. Морозов, Я. Пономарьов, Н. Рождественська, К. Тейлор, Е. Торренс, Л. Хуснутдинова, О. Щербакова та ін.

Останніми десятиліттями з'явилася низка дисертацій стосовно проблем розвитку педагогічної креативності вчителів різних фахів – української літератури, математики, іноземних мов, музики, фізкультури тощо (О. Артемова, І. Гриненко, С. Дмитрук, О. Дунаєва, О. Куцевол, В. Фрицюк, І. Шахіна).

Сучасні теорії креативності сходяться на тому, що креативність є поняттям багатоаспектним і для формування креативності особистості потрібно поєднати сукупність елементів. Це знайшло свій вияв у інвестиційній теорії креативності Р. Стернберга і Т. Любарта, згідно з якою формування креативності залежить від когнітивних, особистісних, мотиваційних ресурсів, а також від навколишнього середовища.

Ресурси, необхідні для креативності:

1) когнітивні:

- знаходження проблеми;
- визначення проблеми;
- дивергентне мислення;
- конвергентне мислення;
- інсайтні процеси;
- оцінювання ідей, що конкурують;
- знання;

2) особистісні:

- новаторський стиль мислення;
- толерантність щодо неоднозначності;
- наполегливість;
- готовність іти на інтелектуальний ризик;
- сміливість поглядів;

3) мотиваційні:

- більша сфокусованість на завданні, ніж на меті;

4) навколишнє середовище:

- можливість стимулювальної діяльності;
- акцент на інтелектуальній зацікавленості;
- прийняття індивідуальних особливостей;
- забезпечення систематичного навчання, що має стосунок до таланту дитини;
- наявність часу на обміркування ідеї;
- заохочення оригінального застосування знань;
- забезпечення складних, поглиблених програм, що розвивають толерантність щодо неоднозначності, наполегливості й готовності йти на інтелектуальний ризик. Акцент на мотиваторах, що сфокусовані на завданнях.

Автори наполягають на тому, що для виявлення або формування креативності обов'язковим є існування кожного із цих ресурсів, хоча за умови перебільшення одного (наприклад, наполегливості) можна компенсувати обмежену кількість іншого (середовища, наближеного до нових ідей) [3].

Дослідження О. Куцевол показали, що полемічного характеру набувають питання визначення співвідношення факторів, котрі зумовлюють індивідуальні відмінності креативності. Науковцем виокремлено три основні тенденції: а) генетичний підхід, відповідно до якого основною детермінантою креативності вважалась спадковість (А. Біне, Ф. Гальтон, Т. Рібо та ін.); б) середовищний підхід – головна роль у формуванні творчих здібностей індивіда належить факторам зовнішнього середовища, а саме вихованню і відносинам у родині, колу спілкувань, освіті тощо (І. Гетцельс, П. Джексон, М. Нордау та ін.); в) генотипно-середовищний підхід визнає вплив на розвиток креативності як спадковості, так і зовнішнього середовища. За словами Л. Єрмолаєвої-Томіної “середовище не створює, а виявляє талант”, впливаючи на формування творчих здібностей на 95%, спадковості належить лише 5% [4].

Погоджуємося із твердженням О. Куцевол, що найбільш продуктивною слід вважати думку представників гуманістичної психологічної школи (Е. де Боно, Г. Гарднера, Д. Фельдмана, М. Чикжентмихалого та ін.) про вирішальну роль соціального середовища в розвитку творчого потенціалу індивіда та необхідність організації системи цілеспрямованого впливу на креативність.

Останніми десятиліттями у вітчизняній і зарубіжній психології активно розгортаються дослідження умов зовнішнього середовища, що сприяють формуванню й розвитку креативної особистості (Л. Алексеева, Є. Алієва, Т. Галкіна, В. Дружинін, Н. Хазратова та ін.).

Розробляються моделі розвитку креативності, спрямовані на посилення її когнітивних компонентів – гнучкості мислення, інтуїції, уяви, бажання пошуку нових шляхів вирішення проблеми, додання стереотипів і бар’єрів, що гальмують прояв творчої індивідуальності людини (Е. де Боно, С. Каплан, К. Мейер, Дж. Рензулі та ін.), а також на розвиток особистісних якостей, котрі сприяють розвитку креативності (Р. Грановська, Ю. Крижановська, Л. Седова та ін.).

Досліджуючи фактори розвитку креативності, науковці Д. Богоявленська, Л. Єрмолаєва-Томіна, Е. Торренс та інші виокремлюють детермінанти, що впливають на розвиток креативності:

- особистісні (внутрішні), зумовлені фізіологічними, психологічними й іншими особливостями суб’єкта;
- соціальні (зовнішні), дія яких визначається зовнішніми обставинами.

Серед соціальних факторів виділяються такі підвиди: а) макросоціальні (суспільство, культура, ЗМІ тощо); б) мезосоціальні (національний менталітет, традиції тощо); в) мікросоціальні (родина, освіта, друзі та ін.) [4].

Отже, формуючи креативність особистості, слід ураховувати особистісні та соціальні детермінанти.

Зважаючи на те, що одним із найбільш чутливих для розвитку креативних здібностей за В. Дружиніним є підлітковий та юнацький вік (13–20 років), коли розвиваються спеціалізовані здібності до творчості,

пов'язані із професійною діяльністю людини. Важливим фактором розвитку на цьому етапі є професійний зразок [1].

Особливу роль у цьому відіграє вища школа. Чимало вчених (М. Воллах, Н. Коган, О. Куцевол, А. Маслоу, В. Моляко, В. Рибалка, К. Роджерс, Е. Торренс, В. Чудновський та ін.), досліджуючи психолого-педагогічні умови розвитку креативності індивіда в навчальному процесі, дійшли висновку, що вагомим фактором формування його творчої спрямованості є така система освіти, у якій панує гуманістична атмосфера, повага до людини, націленість на співтворчість зі студентом. Величезна роль у цьому належить педагогам, які можуть сприяти творчому зростанню своїх вихованців або гальмувати його власною байдужістю та інертністю. Л. Виготський наголошував, що вчитель є організатором сприятливого середовища, його регулятором і контролером, “він покликаний ліпити, кроїти й різати елементи середовища, поєднувати їх різноманітним чином, щоб вони забезпечували реалізацію поставлених завдань” [2].

Основна мета креативної системи освіти, на думку В. Дружиніна, – “розбудити” в людині творця і розвинути в ньому закладений творчий потенціал [1].

Важливою при моделюванні креативного освітнього простору є педагогічна вимога до навчального процесу – безперервність, спадкоємність і включення студента в активне освітнє середовище, здатність його до “суб’єкт-суб’єктної” взаємодії, самостійно керувати творчим процесом.

Креативний освітній процес дає можливість кожному студентові на кожному освітньому рівні не тільки розвинути початковий творчий потенціал, а й сформувати потребу в подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку, сформувати у людини об’єктивну самооцінку.

Досліджуючи умови успішного формування креативності, М. Зіновкіна розглядає основні педагогічні ідеї та принципи креативної педагогічної системи у вигляді блоків: гуманізація і демократизація освіти; особа і колектив навчальної групи; формування творчого системного мислення. На її думку, освітня креативна система передбачає: використання принципу “Вивчаючи – вчимося самі”; розвиток професійного інтересу [2].

Дослідження у сфері соціальної психології, життєва практика свідчать, що група є ефективним інструментом соціально-психологічного впливу на особистість. Як відомо, присутність інших підсилює мотивацію кожного учасника до опанування певних норм і принципів, стратегії та стилю поведінки, збагачує особистісний репертуар рішень, допомагає обрати найадекватніші. Взаємодія у групі сприяє формуванню та розвитку комунікативних навичок, підвищенню самооцінки, подоланню тривожності, агресивності, підсиленню позитивної мотивації поведінки. Для цього у групі повинна панувати спокійна, доброзичлива атмосфера, в якій би кожен індивід убачав джерело психологічного захисту, важливий чинник регуляції своєї поведінки. Одночасно знижується рівень особистої нещирості, оскільки кожний усвідомлює, що він ускладнює роботу групи.

Зважаючи на вищезазначене, педагогічний ВНЗ набуває оновленого змісту з погляду підготовки активного, діяльнісного суб'єкта. На нашу думку, таке середовище повинно бути не тільки сприятливим для розвитку креативності, спонукати до творчого процесу, а й надавати зразки для наслідування і розвитку творчості, розвивати потребу до творчої праці. Особливо це стосується середовища, в якому відбувається становлення фахівця-педагога, де величезну роль відіграє зразок для наслідування – особистість викладача-професіонала.

На думку О. Морозова, креативність як властивість особи, міра її індивідуальності піддається формуванню і розвитку, але в цьому процесі знає декілька фаз, для здійснення яких необхідні певні умови. До них ми зараховуємо: наявність зразка творчої поведінки; створення умов для наслідування творчій поведінці; соціальне підкріплення творчої поведінки [5].

Отже, креативність є властивістю, яка актуалізується лише тоді, коли це дозволяє навколишнє середовище. Тому важливим етапом у формуванні креативних здібностей майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки є своєчасне виявлення бар'єрів розвитку креативності (схильність до конформізму; прагнення бути подібним до інших людей, не відрізнятись від них своїми судженнями і вчинками); боязнь бути "білою вороною", видатися нерозумним і смішним у своїх судженнях; боязнь бути надто екстравагантним у своєму неприйнятті та критиці чужих думок; невміння реалізувати нові способи і форми здійснення педагогічної діяльності; недостатня розвинутість індивідуального творчого потенціалу; відсутність потреби впроваджувати нове; боязнь помсти іншої людини, чия позиція піддається критиці; особистісна тривожність, невпевненість у собі, негативне самосприйняття (Я-концепція), що характеризується заниженою самооцінкою особистості, небажанням висловлювати свої ідеї; ригідність (негнучкість) мислення і намічення оптимальної організації креативних процесів. Подолання таких бар'єрів у навчанні повинно стати одним із педагогічних завдань, а сам психологічний бар'єр може розглядатися як педагогічний засіб розвитку професійно важливих якостей і способів діяльності майбутніх учителів початкової школи, що сприяє розвитку їх професійної компетентності.

Освітнє середовище вищої школи повинно містити зразки креативної поведінки та його результати, припускати таку організацію базової освіти, яка добудовує навчання на ґрунтовній гуманітарній і методологічній основі, що дає змогу створювати в майбутній фаховій діяльності широкі асоціативні зв'язки і ланцюги.

Висновки. Важливою складовою для створення креативного освітнього простору є створення відповідних умов для навчання: надання зразка для наслідування; можливість вільно творчо розвиватися; стійка мотивація майбутньої професії; особлива, незвична для навчального процесу, але не відволікаюча атмосфера; організація креативної команди; забезпечення до-

віри й упевненості; відкритість; тактовність; колективне вирішення проблеми (без взаємної конкурентної боротьби) тощо.

Важлива педагогічна умова щодо створення креативного освітнього процесу – безперервність, спадкоємність і включення студентів в активне освітнє середовище, в самостійне управління творчим процесом.

Креативний освітній процес дає можливість кожному студентові на будь-якому освітньому рівні не тільки розвинути початковий творчий потенціал, а й сформувавши потребу в подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку, сформувавши об'єктивну самооцінку. Із погляду гуманістичних позицій розвитку системи освіти, як частини соціальної системи суспільства, головною є орієнтація на розвиток особи й освоєння базової гуманітарної культури.

Список використаної літератури

1. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 1999. – С. 322–346.
2. Зиновкина М.М. Педагогическое творчество: Модульно-кодое учебное пособие / М.М. Зиновкина. – М. : МГИУ, 2007. – 258 с.
3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 444 с.
4. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : монографія. – К. : Освіта України, 2011. – 464 с.
5. Морозов А.В. Формирование креативности преподавателя высшей школы в системе непрерывного образования : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / Александр Владимирович Морозов. – М. : РГБ, 2005. – 445 с.

Полякова И.В. Влияние образовательной среды высшей школы на процесс формирования креативности будущих учителей начальной школы

В статье рассмотрено влияние образовательной среды высшей школы на процесс формирования креативности будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: креативность, креативная личность, креативное образовательное пространство.

Poliakova I. Influence of educational environment of high school on the process of forming of creativity of future teachers of primary school

In the article influence of educational environment of high school is considered on the process of forming of creativity of future teachers of primary school.

Key words: creativity, personality of creativity, educational space of creativity.